

особистості клієнта, а тому відбуватиметься послідовно і контролювано з боку фахівця.

Бібліографічні посилання

- Adler, A. (1925), *The practice and theory of individual psychology*, P. Radin (Transl.), Routledge & Kegan Paul, London.
- Assangioli, R. (2000), *Psychosynthesis: a collection of basic writings*, Synthesis Center, Amherst, MA.
- Berne, E. (2001), *Transactional analysis in psychotherapy*, Souvenir Press Ltd., London.
- Brill, A. (1955), *Lectures on psychoanalytic psychiatry*, Vintage Books, London.
- Dostoevskiy, F. (1974), *Crime and punishment [Prestuplenie i nakazanie]*, Khudozhestvennaya literatura, Leningrad.
- Freud, S. (1989), *An outline of psychoanalysis*, W. W. Norton & Company, New York, London.
- Freud, S. & Hall, G. S. (2016), *A general introduction to psychoanalysis*, CreateSpace Independent Publishing Platform, Charleston.
- Herbart, J. F. (1887), *Lehrbuch der Psychologie*, Hertenstein, Leipzig.
- Jung, C. G. (2003), *The psychology of the unconscious*, Dover Publications Mineola, New York.
- Mazilina, D. A. (2012), "The role of "double-gangers" in revealing the author's statement in the novel by F. M. Dostoevskiy «Crime and punishment» ["Rol' "dvoynikov" pri vyyavlenii avtorskoi pozitsii v romane F. M. Dostoevskogo «Prestuplenie i nakazanie»"]], *The thesis of the international youth scientific forum*, Part 1, Uliyanovsk, June 14–15th, p. 363–368.
- Mazyar, O. V. (2016), "The ontogenesis of a personality: sub-personal approach" ["Ontogenez lichnosti: subpersonal'niy podhod"]. *GESJ: Education Science and Psychology*, No. 5 (42), p. 83–90.
- Odinokov, V. G. (1981), *The typology of images in the artistic system of F. M. Dostoevskiy [Tipologiya obrazov v khudozhestvennoi sisteme F. M. Dostoevskogo]*, Nauka, Novosibirsk.
- Rogers, C. R. (1961), *On becoming a person: a therapist's view on psychotherapy*, Mariner Books, New York.
- Rueffler, M. (1995), *Our Inner Actors*, Psychopolitical Peace Institute Inc., New York.
- Spencer, H. (1890), *The principles of psychology*, Longmans, London.
- Thoma, H. & Kachele, H. (1987), *Psychoanalytic practice. I – Principles*, Springer-Verlag, New York.
- Yatsenko, T. S. (1996), *Psychological basics of group psychocorrection [Psykhologichni osnovy gruppovoi psikhokorreksii]*, Lybid, Kyiv.

Надійшла до редколегії 22.03.2017

УДК 159.923.2

У. Б. Михайлишин

Ужгородський національний університет

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИНИКНЕННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ЦІННОСТЕЙ У СТУДЕНТСЬКІЙ ГРУПІ

Анотація. Розглянуто й обґрунтовано актуальність проблеми вивчення психологічних основ виникнення та збереження цінностей в студентських групах в умовах освітньої взаємодії. Наведено результати емпіричного дослідження ціннісного впливу більшості та меншості в студентській групі. З'ясовано, що об'єднання впливу більшості й впливу меншості може виступити основою динамічної системи функціонування цінностей в студентській групі та самої групи як єдиного цілого. Визначено, що механізмами стабілізації системи цінностей в групі виступають конформність, сумісність, спрацьованість, згуртованість її членів.

Ключові слова: система цінностей, виникнення цінностей, збереження цінностей, група, студентська молодь.

Аннотация. Рассмотрены результаты исследования функционирования ценностей в студенческой группе. Показана содержательная специфика групповых ценностей, внимание акцентируется на основных тенденциях и социально-психологических факторах группового влияния и на этой основе выясняются и анализируются отличия относительно личностных представлений членов группы о групповых ценностях. Рассмотрена совокупность показателей полифункциональности групповых ценностей. В частности, групповые ценности: дисциплинируют членов группы, повышают уровень групповой продуктивности и сплоченности, определяют правила поведения и отношений с социальным окружением, с другими группами и их членами; содействуют адаптации к условиям жизни в группе, урегулированию конфликтов. В ходе исследования выделены социально-психологические условия, при которых осуществляется ценностное влияние большинства и меньшинства в студенческой группе. Определены механизмы стабилизации ценностей в студенческой группе: конформность, совместимость, сплоченность ее членов. Выявлены корреляции между факторами, способствующими оптимальной динамичной системе функционирования групповых ценностей студентов.

Ключевые слова: система ценностей, возникновение ценностей, сохранение ценностей, группа, студенческая молодежь.

Постановка проблеми. Трансформаційні зміни, що відбуваються в країні за останні десятиріччя, породжують нові реалії, які потребують наукового осмислення, якісно інших підходів до їх вивчення і практичного врахування. Оновлення соціокультурної ситуації максимально актуалізує роль і значення цінностей особистості, які впливають на її становлення та поведінку у малій групі. Мовиться, передусім, про групи, котрі здійснюють безпосередній вплив на людину та її розвиток, про виявлення соціально-психологічної специфіки функціонування цінностей в студентській групі, яка покликана забезпечувати поступальний процес соціалізації особистості, її інтенсивне зростання як майбутнього фахівця, професіонала.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ідеї становлення й розвитку особистості в групі та групових відносин широко висвітлюються в дослідженнях провідних учених (Berezovin, 2009; Brushlinkij, 1991; Koshyrets, 2013; Leea et al., 2005; Cheyne & Tarulli, 2005 та ін.). У численних працях психологів (Nartova-Bochaver, 2002, Ohromiy & Kasuga, 2014; Sokolova & Burlakova, 1997; Sychov, 2008 та ін.) група представлена основними параметрами, які характеризують її як ціле (групові процеси, композиція, структура) і людину як члена групи (групові очікування, групові санкції) (Akimov, 2012; D'jakonov, 2006; Drapaka, 2012; Kuznetsov et al., 2015; Shemyakina, 2012). Накопичений певний досвід у розумінні проблем студентської групи, нормативної поведінки в ній, ролі студентської групи у вирішенні завдань професіоналізації майбутніх спеціалістів (Virukova, 2007 та ін.).

Водночас події, що відбуваються в українському суспільстві, породжують досить складні явища, і саме ціннісні переконання студентства, яке завжди було на гостроті всіх соціальних процесів, стають актуальними аспектами подальшого розвитку країни. З огляду на це особливої ваги набуває проблема вивчення особливостей функціонування цінностей в студентських групах, яка потребує переосмислення як на рівні індивідуального пізнання, так і в системі «індивід-група-суспільство», де її вирішення видається конче необхідним, зважаючи на потребу наукового обґрунтування функціонального навантаження групових цінностей, які можуть як координувати діяльність групи, так і виступати чинником ригідності групи та особистості, заважати процесам групового та особистісного розвитку. Проте, якщо процес входження особистості у світ людських цінностей, формування системи її ціннісних орієнтацій ретельно розглядалися в сучасній психологічній науці (Leontiev, 1999; Leontiev, 1983 та ін.), то особливості функціонування цінностей в студентських групах висвітлюються фрагментарно і розрізнено, не вивчаються як самостійний феномен, а аналізуються у контексті інших проблем.

Йдеться про визначення специфічних параметрів групової згуртованості членів студентської групи, групової діяльності, групових норм тощо (Valedinskaya & Nartova-Bochaver, 2002; Shower et al., 2008 та ін.). При цьому цілісний погляд на означену тему залишається поза увагою дослідників.

Мета даної статті є теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження особливостей функціонування (виникнення і збереження цінностей) у студентських групах.

Викладення основного матеріалу дослідження. Одним із перших дослідження впливу більшості на формування системи цінностей в групі в умовах лабораторного експерименту розпочав М. Шериф. Сутність його наукових розвідок полягала у такому: як правило, людині здається, що точка зміщується на деяку відстань, яка є різною в кожному окремому випадку. Спостерігаючи за нею, досліджувані через декілька експозицій встановлювали можливу відстань зміщення (кінетичний ефект). На наступному етапі респондентам повідомляли результати, які були отримані іншими учасниками експерименту. В результаті експерименту виявилось, що перша оцінка суттєво змінювалася на користь середнього значення. Дослідник зробив висновок, що в умовах, коли ситуація не визначена, індивід схильний погоджуватися з думкою більшості.

Модель формування цінностей більшістю групи представлена і в роботах С. Аша. Суть його експериментів полягала в тому, що вони проводилися з «підставною» групою, яка давала весь час неправильну відповідь, тим самим плутаючи та збиваючи з толку «наївних» суб'єктів, 37 % яких давали неправильні відповіді їй, тим самим, підтримували думку «підставної» групи, тобто думку більшості групи. У такий спосіб, експеримент С. Аша став ще одним емпіричним підтвердженням неоднозначного впливу більшості групи, яка може стимулювати виникнення поступливого ставлення членів групи до групових цінностей, виникнення різних конформних реакцій членів групи, котрі залежать від різних соціально-психологічних змінних. Отже, більшість групи може впливати на ступінь конформності меншості групи та детермінувати розвиток групових цінностей. Зауважимо, що саме роботи С. Аша і М. Шерифа поклали початок вивчення в соціальній психології явищ, які пов'язані з конформізмом.

У західноєвропейській соціальній психології виокремилася абсолютно протилежна модель формування системи цінностей в групі, так звана теорія активної меншості С. Московічі, Е. Лажа, М. Нафршу, в якій першість залишається за меншістю групи. На відміну від функціоналістської моделі, дана модель постулювалася на тому, що в групі під впливом зовнішніх соціальних змін співвідношення сил постійно змінюється, і меншість у групі може виступати провідником цих зовнішніх соціальних впливів, відповідно, меншість формує цінності групи. Конформність може бути формою переговорів між утягненими у конфлікт людьми щодо певної реальності меншістю і більшістю. Крім того, вчені розглядали більшість як джерело соціального тиску, яка викликає поступливість, а меншість при цьому здійснює когнітивний та інформаційний вплив, який приводить до особистісних змін. Суттєва відмінність між моделями впливу більшості та меншості полягає в тому, що перша вказує на незмінність групових цінностей, а друга – навпаки допускає інноваційність та зміни щодо цінностей групи.

Теорія активної меншості зустрічається в соціальній психології як «генетична теорія» або модель. Термін «генетична» був запропонований С. Московічі. З позиції генетичної теорії, соціальний конфлікт і зміни, які відбуваються в групі в силу того, що меншість протистоїть більшості, розглядається як рушійна сила, двигун процесу впливу. Пізніше С. Московічі змінив свої твердження та судження щодо нормативного впливу меншості, з'явилася конверсійна теорія меншості (С. Московічі, В. Персонас), яка передбачала, що меншості легше здійснювати непрямий вплив, ніж прямий, а також індивідуальний, приватний вплив, який переважає над публічним.

Дуалістична модель формування групових цінностей позиціонується в соціальній психології через праці К. Немет, Дж. Тернера та ін., в яких наголошується на тому, що меншість і більшість нав'язують своїм членам використання різних когнітивних процесів. Основна відмінність дуалістичної моделі формування групових норм полягає в тому, що приналежність до меншості спонукає індивіда серйозно обдумувати відповідні проблеми і здійснювати систематичну обробку інформації, яку він отримує.

Крім названих моделей існує теорія дискримінативної валідності конструкту, яка стала результатом масштабного теоретичного аналізу теорій формування групових цінностей, здійсненого А. Кругланські і Д. Мекай, в якій йдеться про те, що в основі впливу більшості і меншості лежать однакові процеси. Застосовуючи цей підхід до вивчення проблеми формування норм більшістю і меншістю разом, або окремо, можна дослідити повний список всіх змінних, які здійснюють вплив на процес формування групових цінностей, що дозволило б дослідникам дати об'єктивну та повну характеристику досліджуваного явища з урахуванням впливу більшості та меншості на формування цінностей, враховуючи, звичайно, конкретну ситуацію, склад групи, владу і соціальний статус членів групи, ціннісні орієнтації членів групи тощо. Разом із тим дискримінативна валідність конструкту вказує на те, що важко експериментально показати, які максимальні критерії будуть свідчити про те, що саме ці групові норми формувала більшість і, навпаки. Вчені прийшли до висновку, що існує не багато переконуючих теоретичних причин розраховувати на підтвердження думки, які саме критерії потрібно аналізувати, щоб зрозуміти, чим відрізняється вплив більшості від впливу меншості, чи варто абсолютизувати яку-небудь із цих моделей. Вони піддають сумніву висловлювання ряду вчених про те, що вплив меншості на групу є унікальним, і що саме меншість формує групові норми, пояснюючи це тим, що висунені меншістю певні норми приводять до того, що члени групи починають розмірковувати над ними і змінюють свою думку відносно неї. Але існує і доказ того, що цінності, які висуває більшість, також можуть привести до критичного перегляду членами групи існуючих норм.

Відповідно до розуміння проблеми нормативної поведінки в студентській групі нами була розроблена програма дослідження, що містила два блоки методик. Перший методичний блок передбачав вивчення чинників виникнення цінностей у студентській групі, а другий – виявлення чинників, що забезпечують їх збереження у членів студентської групи. Методика «Q-сортування: діагностика основних тенденцій поведінки у реальній групі» (В. Стефансон) дала змогу визначити основні тенденції поведінки особистості в студентській групі за допомогою таких шкал: залежність, незалежність, комунікабельність, некомунікабельність, прийняття «боротьби» та уникання «боротьби». Методика «Дослідження сприйняття індивідом групи» (Є. Залюбовська), дозволила виявити три основні типи спрямованості (колективістську, прагматичну, індивідуалістську) студента у сприйманні ним своєї групи. Методика оцінки психологічної атмосфери в групі (А. Фідлер) мала на меті оцінити психологічну атмосферу в групі. Вивчення феноменів конформізму, згуртованості, сумісності, особливостей впливу меншості й більшості у студентській групі, потреби в допомозі, симпатії здійснювалося за допомогою опитувальника «Дослідження нормативного впливу у групі» (Л. Орбан-Лембрик) та анкетування (Л. Бенько). Вибірку дослідження склали 54 студентські групи різних курсів заочної та денної форм навчання (гуманітарного та технічного профілю підготовки) вищих навчальних закладів Західного та Центрального регіонів України. Проведений факторний аналіз дозволив виділити сукупність внутрішніх взаємозв'язків та причинно-наслідкових залежностей в емпіричному матеріалі, був спрямований на виявлення основних соціально-психологічних чинників виникнення і збереження цінностей у студентській групі. Підсумкове

психологічне діагностування забезпечило можливість простежити динаміку групових процесів та змін, які відбуваються у групі. У результаті проведеного дослідження було встановлено, що у студентів, незалежно від курсу навчання, переважає колективістська спрямованість у взаємодії з товаришами (77,8 %). Тобто, студенти прагнуть до тісного спілкування, у них є потреба набуття групового комунікативного досвіду, потреба в допомозі, в інформації, що є свідченням їхнього бажання бути прийнятими групою, бути задіяними у спільну групову діяльність. У рамках нашого дослідження ціннісного впливу у студентських групах в умовах освітньої взаємодії також були виявлені чинники збереження групових цінностей: загальний успіх членів групи, дружлюбний тон спілкування, згуртованість групи, задоволеність кожною членством у групі, професійний досвід колег тощо. Загальна тенденція полягає в тому, що студенти готові дотримуватися норм, якщо вони спрямовані на налагодження сприятливого соціально-психологічного клімату в групі, якого можна досягнути толерантним, доброзичливим ставленням один до одного. При такому стилі члени групи є не просто виконавцями чужих рішень, а мають можливість враховувати власні цінності та інтереси, виявляти ініціативу, активність. Студенти прагнуть прозорості та відкритості у міжособистісних стосунках, поінформованості щодо завдань, способів їх виконання, досягнення цілей, які стоять перед групою. Виявлена кореляційна залежність вказує на певну універсальність демократичного стилю спілкування у групі, який виступає як чинником збереження, так і розвитку групових норм ($r=0,52$; $p\leq 0,01$). Виявлена кореляція ($r=0,57$; $p\leq 0,01$) між чинниками, які сприяють розвитку групових норм – «схильність окремих членів групи піддаватися тиску більшості» і «авторитет меншості у групі як чинник розвитку групових норм», підтверджує думку про те, що на молодих людей впливають як більшість групи, так і її меншість. Цей вплив може бути опосередкований, наприклад, завданнями, які стоять перед групою, а також пропозицій та альтернатив щодо вирішення, які пропонує або більшість, або меншість. Механізмами стабілізації якраз і виступають конформність, сумісність, спрацьованість, згуртованість членів групи.

Аналіз динамічних основ функціонування цінностей у студентській групі показав, що члени групи підпадають під вплив більшості, оскільки групові норми допомагають адаптуватися до групи ($r=0,75$; $p\leq 0,01$), тому що групові норми дисциплінують членів групи ($r=0,63$; $p\leq 0,01$); це сприяє груповій продуктивності й досліджувані готові піддаватися під вплив більшості (0,658); це сприяє груповій згуртованості й вони піддаються під вплив більшості (0,712); це сприяє визначенню правил поведінки і відносин із соціальним оточенням, з іншими групами та її членами ($r=0,56$; $p\leq 0,01$); думка більшості є важлива, тому що вона сприяє розв'язанню конфліктів ($r=0,54$; $p\leq 0,01$).

Аналіз отриманих даних допоміг з'ясувати за яких умов досліджувані підпадають під вплив більшості. У результаті виявилось, що 72,4 % піддаються впливові більшості, коли відчувають довіру до інформації, яка надходить від цієї більшості. При цьому даний показник переважає у всіх опитаних і стосується студентських груп вищих навчальних закладів країни. Відповідно виявлено, що студенти довіряють більшості, коли бачать, що групові норми, які висуває більшість, сприяють груповій продуктивності ($r=0,74$; $p\leq 0,01$); груповій згуртованості ($r=0,67$; $p\leq 0,01$); дисциплінують членів групи ($r=0,64$; $p\leq 0,01$); допомагають групі створити і підтримувати загальну систему координат і зв'язків у соціумі (0,633), визначають правила поведінки й відносин із соціальним оточенням, з іншими групами та її членами ($r=0,59$; $p\leq 0,01$). Показово, що на ступінь довіри до більшості групи можуть вплинути і такі показники, як симпатія-антипатія. Студенти можуть довіряти більшості групи, якщо відчувають симпатію з боку більшості по відношенню до себе ($r=0,56$; $p\leq 0,01$); і навпаки, коли сам студент безпосередньо симпатизує керівнику більшості ($r=0,67$; $p\leq 0,01$). Наступним показником, який активізує

вплив більшості, є невизначеність ситуації, в якій опиняються члени групи (коефіцієнт кореляції становить $r=0,74$ при $p \leq 0,01$). Тобто студенти готові підкорятися більшості за умови невизначеності, неясності становища, яке склалося у групі. Значна частина опитаних виокремили, що позиція більшості є значущою, коли вони не впевнені у власних можливостях; коли довіряють і симпатизують керівнику більшості; коли не впевнені у власних судженнях. Щодо твердження «підпадаю під вплив більшості, якщо відчуваю довіру і симпатизую керівнику більшості», то серед позитивних відповідей переважають жінки (44,5 %), а серед чоловіків спостерігається менший відсоток (30,9 %). Очевидно, що зовнішня привабливість керівника більшості є важливою та вагомою умовою для жіночої статі.

Крім того, було виявлено, що члени студентських груп не завжди погоджуються з думкою більшості. У дослідженні виявлені конкретні умови, за яких вони не підтримають більшість. Зокрема, 83,9 % студентів вищих навчальних закладів будуть проявляти нонконформність, якщо вважатимуть, що вони праві. Наступними умовами, за яких респонденти не підтримають більшість студентської групи, виявились такі: 67,5 % досліджуваних зауважили, що це може трапитися, якщо вони втратили довіру до думки більшості; 57,4 % відмітили, що за умови, коли більшість часто змінює свою думку чи позицію; 54,8 % – коли вважатимуть, що меншість має рацію; 53,9 % – коли поруч є люди, які підтримують мою позицію. Більше того, дещо розбіжними були відповіді респондентів на запитання, хто встановлює норми поведінки у їхній групі: 39,17 % зауважили, що всі члени групи; 25,9% вважають, що самі встановлюють норми; 15,7 % респондентів стверджують, що це роблять активісти групи і 6,65 % зафіксували, що це – лідери групи.

У контексті впливу групових цінностей логічним продовженням було виявлення умов впливу меншості групи. Так, на запитання «за яких умов думка меншості стає для вас актуальною» 86,9 % респондентів відзначили, що прислухатимуться до їхньої думки, якщо будуть переконані у правильності суджень меншості. Безсумнівно, що ефективність переконань меншості залежить від уміння меншості логічно, послідовно, аргументовано донести інформацію до членів групи. Крім того, кореляційні зв'язки, виявлені в результаті емпіричного дослідження, вказують, що: судження меншості можуть бути переконливими, якщо їхні цінності роблять усіх членів групи однаковими ($r=0,64$; $p \leq 0,01$); цінності, що висуває меншість, допомагають членам групи досягти своїх цілей ($r=0,59$; $p \leq 0,01$); цінності будуть сприяти адаптації студентів до своєї групи ($r=0,67$; $p \leq 0,01$); сприяють прийнятним відносинам у групі ($r=0,61$; $p \leq 0,01$); цінності меншості будуть дисциплінувати членів групи ($r=0,81$; $p \leq 0,01$); меншість має запропонувати норми, які б сприяли підвищенню рівня групової продуктивності ($r=0,75$; $p \leq 0,01$); підвищували рівень групової згуртованості ($r=0,76$; $p \leq 0,01$); допомагали б групі створити й підтримувати загальну систему координат і зв'язків у соціумі ($r=0,68$; $p \leq 0,01$); визначали правила поведінки й відносин із соціальним оточенням, з іншими групами та їхніми членами ($r=0,67$; $p \leq 0,01$); сприяли розв'язанню конфліктів ($r=0,69$; $p \leq 0,01$).

Привертає увагу кореляційний зв'язок з приводу того, що члени групи прислухаються до думки меншості, якщо норми, які вона пропонує, будуть сприяти тому, що всі члени групи будуть однакові. Тобто, меншість повинна бути готова до того, що будь-які нововведення, інновації, зміни, як правило, лякають членів групи. Відповідно, завдання, яке стоїть перед меншістю, це аналіз засобів впливу, ресурсів меншості, які можна залучити для того, щоб її норми, правила, пропозиції були прийнятні й прийняті. Також спостерігається високий коефіцієнт кореляції ($r=0,81$; $p \leq 0,01$), який вказує на те, що члени групи прислухаються до думки меншості, якщо цінності, які вони пропонують, будуть дисциплінувати членів групи. Можливо, спрацьовує існуючий стереотип, що будь-яке нововведен-

ня спричинить хаос, непорозуміння, напруження, порушення стабільності. Творчість, ініціативність, підприємливість розцінюється багатьма як відхилення від цінностей, а не як ознака високо розвинутої діяльності. При цьому не береться до уваги те, що творчість може виступити як механізм реалізації цінностей більш високого рівня. Також серед умов, які можуть посприяти тому, що члени групи прислухаються до думки меншості, є ситуації, коли більшість групи постійно виявляє невпевненість, змінює свою позицію. Студентам до вподоби такий стиль поведінки меншості, як впевненість у собі, наполегливість, постійність. Досить великий відсоток опитаних зауважили, що вони самі активно формують думку меншості. Наступний параметр манери поведінки меншості, який приваблює студентську молодь – послідовність дій і вчинків меншості.

Кореляційні зв'язки виявлені також між тим, що студенти люблять зміни, інновації, і тим, що ці інновації повинні сприяти розвитку групової продуктивності ($r=0,53$; $p\leq 0,01$); групової згуртованості ($r=0,55$; $p\leq 0,01$); адаптації ($r=0,54$; $p\leq 0,01$); досягненню цілей ($r=0,52$; $p\leq 0,01$). Послідовність дій і вчинків меншості сприяє прийнятним відносинам у групі ($r=0,57$; $p\leq 0,01$). Норми, які послідовно висуває меншість, дисциплінують членів групи ($r=0,63$; $p\leq 0,01$); сприяють розвитку групової продуктивності ($r=0,59$; $p\leq 0,01$); групової згуртованості ($r=0,56$; $p\leq 0,01$); допомагають створити і підтримати загальну систему координат і зв'язків у соціумі ($r=0,52$; $p\leq 0,01$). Послідовність меншості допомагає визначити правила поведінки і специфіку відносин із соціальним оточенням, з іншими групами та їхніми членами ($r=0,51$; $p\leq 0,01$);

Виявлені кореляції між відповідями про те, що студенти погодяться з думкою меншості, якщо переконані в їхніх судженнях, але крім того це залежить від власних суджень ($r=0,82$; $p\leq 0,01$). При цьому береться до уваги інформація, яка надходить від оточення ($r=0,65$; $p\leq 0,01$); реальні факти ($r=0,85$; $p\leq 0,01$); власний досвід ($r=0,83$; $p\leq 0,01$) тощо.

Показово, що офіційні нормативні вимоги, закони, статут майже не впливають на студентів – кореляційний зв'язок відсутній. Механізмами впливу на позицію членів групи можуть виступити послідовність поведінки меншості, демонструючи яку меншість неодноразово підкреслює, що думка більшості не є єдиною і остаточною. Також студентам до вподоби такий стиль меншості, як впевненість у собі, наполегливість, постійність.

Слід зауважити, що в ситуації, коли члени групи переконані в судженнях меншості, їм імпонує її стиль поведінки, але відсутність у неї відповідних ресурсів гальмує процес прийняття членами групи інновацій меншості й вони надають перевагу більшості, на що вказує і високий коефіцієнт кореляції $r=0,81$ за $p\leq 0,01$.

Ступінь впливовості переконань меншості залежить від таких умов: більшість часто змінює свою думку чи позицію ($r=0,71$; $p\leq 0,01$); втрачається довіра до більшості ($r=0,78$; $p\leq 0,01$); члени групи вважають, що меншість має рацію ($r=0,70$; $p\leq 0,01$); окремі члени групи переконані у своїй правоті (0,878); поруч є надійний партнер, на якого можна покластися ($r=0,52$; $p\leq 0,01$); поруч є люди, які підтримують мою позицію ($r=0,68$; $p\leq 0,01$); ситуація, коли за будь-яких умов члени групи відстоюють свою точку зору ($r=0,69$; $p\leq 0,01$).

Висновки. У результаті проведеного дослідження виявлено, що впливовість меншості можлива за таких умов: більшість часто змінює свою думку чи позицію; втрачається довіра до більшості; за ситуації, коли члени вважають, що меншість має рацію; окремі члени групи переконані у своїй правоті; поруч є надійний партнер, на якого можна покластися; поруч є люди, які підтримують мою позицію; ситуація, коли за будь-яких умов члени групи хочуть відстояти свою точку зору. Судження меншості групи можуть бути переконливими, якщо норми, які пропонує меншість, допомагають: досягнути цілей; адаптуватися до групи; прийнятним стосункам у групі; дисциплінувати членів групи; поліпшити рівень групової про-

дуктивності; поліпшити рівень групової згуртованості; створити й підтримувати загальну систему координат і зв'язків у соціумі; визначити правила поведінки і специфіку відносин із соціальним оточенням, з іншими групами та їхніми членами; розв'язанню конфліктів. Обов'язковою умовою є послідовність, постійність дій і вчинків меншості. Звідси можна зробити висновок, що члени студентської групи готові підтримати як норми більшості, так і норми меншості. Відповідно, можна говорити про те, що в основі динамічного функціонування групи як єдиного цілого лежить нормативний вплив як більшості, так і меншості. Дослідження не поглинає всіх аспектів розглянутої проблеми. Подальше дослідження означеного кола питань видається перспективним у напрямі соціокультурного аналізу процесу формування групових цінностей з урахуванням й тих процесів групового впливу, які відбуватимуться у різних соціальних системах та спільнотах.

Перспективи подальшого дослідження можуть полягати у площині інтегративних досліджень динаміки формування ціннісно-сислової сфери української молоді в умовах суспільних трансформацій.

Бібліографічні посилання

- Akimov, M. (2012), "The correlation of speed and accuracy of response and choice with the basic properties of the nervous system" ["Spivvidnoshennya shvydkosti i tochnosti reaktsiy i vyboru z osnovnymy vlastyvostyamy nervovoyi systemy"]. *Novye issledovaniya v psykhologii i vozrastnoy fyziolohyy – New research in psychology and age physiology*, Vol. 1, p. 102–114.
- Berezovin, N. (2009), "Adaptation of students to university life: psychological and pedagogical aspects" ["Adaptatsiya studentiv do zhyttyediyalnosti vuzu: psykhologo-pedahohichni aspekty"]. In N. Berezovin (Ed.). *Selected scientific works [Izbrannyye nauchnyye trudy]*, Moscow State University, Moscow, p. 11 – 25.
- Birukova, L. A. (2007), "Specifics of development of subjectivity in early youth" ["Osobennosti razvitiya sub'yektnosti v ranney yunosti"]. *Izvestiya Rossiyskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta imeni A. I. Hertsenyana – The issues of Russian Herzen State Pedagogical University*, No. 44, p. 322–329.
- Brushlinskij, A. V. (1991), "The problem of the subject in the psychological science (the 1st paper)" ["Problema sub'yekta v psihologicheskoy nauke (stat'ya pervaya)"]. *Psihologicheskij zhurnal – Psychological journal*, Vol. 12 No. 6, p. 3–11.
- Cheyne, J. A. & Tarulli D. (2005), "Dialogue, difference, and voice in the zone of proximal development". In Daniels, H. (Ed.), *An introduction to Vygotsky*, Routledge, New York, p. 125 – 147.
- D'jakonov, H. V. (2006), *The psychology of dialogue. Theoretical and methodological research [Psikhologiya dialoga: teoretiko-metodologicheskoye issledovaniye]*, The Kirovohrad Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University, Kirovohrad.
- Drapaka, A. V. (2012), "Violence as a form of violating psychological borders of a personality" ["Nasyly'stvo yak forma porushennya psykhologichnykh mezh osobystosti"]. *Problemy suchasnoyi psykhologii – The problems of the modern psychology*, No. 16, p. 294–303.
- Exline, J. J., Worthington, E. L., Jr., Hill, P. C. & McCullough, M. E. (2003), "Forgiveness and justice: A research agenda for social and personality psychology". *Personality and Social Psychology Review*, No. 7, p. 337–348.
- Koshyrets, V. V. (2013), "Personal space of student youth: conceptual and empirical aspects of the phenomenon" ["Osobystisnyi prostir studentskoyi molodi: kontseptualno-empyrychni aspekty vyvchennya fenomenu"]. *Visnyk natsionalnoyi akademii Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrainy – The bulletin of Academy of State Border Guard Service of Ukraine*, No. 4, p. 24–38.
- Kuznetsov, M. A., Fomenko, K. I. & Kuznetsov O. I. (2015), *The mental states of students in the process of educational and cognitive activity [Psyhichni stany studentiv u protcesi navchal'no-piznaval'noi dijial'nosti]*, The Publishing House of H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogic University, Kharkiv.
- Leea, C., Chengb, C., Raia, S. & Depickerea, A. (2005), "What affect student cognitive style in the development of hypermedia learning system?", *Computers & Education*, Vol. 45 No. 1, p. 1–19.

- Leontiev, D. A. (1999), *The psychology of the sense: the nature, structure and dynamics of the sense reality [Psihologija smysla: priroda, stroenie i dinamika smyslovoj real'nosti]*, Smysl, Moscow.
- Leontiev, A. N. (1983), "Psychological issues of studying awareness" ["Psihologicheskie voprosy soznatel'nosti uchenija"]. In Davydov, V. V., Vinchenko, V. P., Leontiev, A. A., Petrovskiy, A. V. (Eds.). *Selected psychological works, Vol. I*, Pedagogika, Moscow, p. 348–380.
- Nartova-Bochaver, S. K. (2002), "The concept of "psychological space of a personality" and its euristic possibilites" ["Ponyatiye "psikhologicheskoye prostranstvo lichnosti" i yego evristicheskiye vozmozhnosti"]. *Psikhologicheskaya nauka i obrazovaniye – Psychological science and education*, No. 1, p. 35–42.
- Ohromiy, G. & Kasuga, O. (2014), "Criteria for determining the exercise tolerance", *Universitatea de Stat din Moldova – National Institute of Physical Education and Sport*, Chisinau, Moldova, Vol. 16, p. 82–90.
- Shawer, S., Gilmore, D. & Banks-Joseph, S. (2008), "Student cognitive and affective development in the context of classroom-level curriculum development". *Journal of the Scholarship of Teaching and Learning*, Vol. 8 No. 1, p. 1–28.
- Shemyakina, O. O. (2012), "The research of intrapersonal conflicts of the youth period of development" ["Issledovaniye vnutrichnostnykh konfliktov yunosheskogo etapa razvitiya"]. *Psikhologicheskaya nauka i obrazovaniye – Psychological science and education*, No. 2, p. 53–61.
- Sokolova, E. T., & Burlakova, N. S. (1997), "To the study of dialogue analysis method of a case" ["K obosnovaniyu metoda dialogicheskogo analiza sluchaja"]. *Voprosy psikhologii – Issues of psychology*, No. 2, p. 61–76.
- Sychov, O.A. (2008), *The psychology of optimism [Psikhologiya optimizma]*, Biysk Vasilii Shukshyn Pedagogic State University, Biysk.
- Valedinskaya, O. R. & Nartova-Bochaver, S. K. (2002), "Personal space and possibilities of its "measuring" ["Lichnoye prostranstvo cheloveka i vozmozhnosti yego "izmereniya"]". In S. V. Maltsev (Ed.). *Psikhologiya zrelosti i stareniya [The psychology of maturity and aging]*, Leto, Moscow, p. 60–77.

Надійшла до редколегії 31.03.2017

УДК 159.923

Н. М. Савелюк

Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка

ПСИХОЛОГІЧНА СТРУКТУРА РЕЛІГІЙНОЇ АКТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. Здійснено теоретичний аналіз поняття «релігійна активність» у його співвіднесенні з іншими базовими категоріями психологічної науки. Обґрунтовано чотиривимірну природу релігійної активності як складного інтегративного феномена з його афективною (релігійні переживання), когнітивною (релігійний світогляд), мотиваційною (співвідношення внутрішньої та зовнішньої релігійної мотивації) і конативною (релігійні дії) складовими. Розглянуто результати емпіричного дослідження, за якими констатовано більшою мірою екзальтовано-афективний, аніж ритуально-конативний характер релігійної активності українців.

Ключові слова: релігійна активність, релігійні переживання, внутрішня та зовнішня релігійна мотивація, релігійний світогляд, релігійні дії.

Аннотация. Рассматриваются результаты теоретического анализа и эмпирического исследования проблемы психологических измерений религиозной активности личности. В качестве основного инструмента эмпирического исследования использовано «Методику измерения религиозной активности» Д. О. Смирно-